

Marek Sanak

Ekonomiczno-logistyczne determinanty nauk o obronności

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii
Obrony Narodowej nr 2, 125-139

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

AUTOR

płk mgr inż. Marek Sanak

RECENZENT

dr hab. inż. Stanisław Smyk

EKONOMICZNO-LOGISTYCZNE DETERMINANTY NAUK O OBRONNOŚCI

„Choć nauka ma rozstrzygać, jak się rzeczy mają, nauka to nie doraźny sąd. w nauce można czegoś nie odpowiedzieć, bynajmniej nie mijając się z prawdą. Rozmaite jej wątki są bowiem pomijane lub niedoceniane. Można też czegoś do końca nie uchwycić i nie rozpoznać na czas. Wybitne umysły najczęściej nie wiedzą wszystkiego, ale za to znają pytania, na które trzeba poszukiwać odpowiedzi. A to już bardzo dużo.”

G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Pruszyński Media, Warszawa 2010, s. 13.

Wstęp

Obowiązujące od dnia 1 października 2011 r. nowe ustalenia prawne w zakresie obszarów wiedzy, dziedzin nauki oraz dyscyplin naukowych, spowodowały likwidację **nauk wojskowych**, traktowanych jako dziedzina i dyscyplina naukowa. Powołano natomiast do życia w obszarze i dziedzinie nauk społecznych dwie nowe dyscypliny naukowe: **naukę o bezpieczeństwie** oraz **naukę o obronności**¹.

Powyższa zmiana implikuje pilną potrzebę zmierzenia się z nową rzeczywistością. W pierwszym etapie, kluczowe jest określenie tożsamości związanych z bezpieczeństwem i obronnością tych nowych dyscyplin naukowych. W tej, koncepcyjnej fazie działań, wymagane jest ustalenie i przypisanie nowym dyscyplinom naukowym pewnych wyróżników oraz cech charakterystycznych, których identyfikacja warunkuje uznanie danej dyscypliny za naukę.

Należy zwrócić uwagę, że punktem wyjścia do wyróżnienia nowej dziedziny czy dyscypliny naukowej jest określenie, w formie problemów do rozwiązania, obszaru niewiedzy nie poddającego się badaniu przez inne nauki. P. Sienkiewicz precyzuje to zagadnienie wskazując, że spośród całego spektrum problemów: *istotnych, ważnych, nieważnych, inspirujących, nie inspirujących*

¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. Nr 179, poz. 1065.

cych oraz innych, kluczowe jest wykazanie istnienia problemów ważnych i istotnych² – to one określają specyficzną, charakterystyczną problematykę nowych dziedzin czy specjalności naukowych. Zaproponowany przez niego zestaw cech charakteryzujących daną dyscyplinę naukową to:

- *problematyka, czyli reprezentatywny zespół badanych przez nią problemów;*
- *język i związana z nim siatka pojęciowa;*
- *procedury badawcze, w tym metody uzasadniania twierdzeń oraz techniki eliminacji błędów i uzgadniania opinii;*
- *rodzina teorii będących zhierarchizowanymi zespołami rezultatów wyrażonych w przyjętym języku, osiągniętych za pomocą procedur przy rozwiązywaniu danych problemów³.*

W literaturze przedmiotu wskazuje się również na kolejne dwa istotne elementy charakteryzujące dziedziny lub dyscypliny naukowe, jakimi są: przypisywany im dorobek naukowy oraz przedmiot badań, który nierozdzielnie wiąże się z problematyką.

Ponadto, w celu zróżnicowania poszczególnych dyscyplin czy specjalności, konieczna jest *identyfikacja ich funkcji poznawczych (deskryptywnej, diagnostycznej, metodologicznej, eksplikatywnej, systematyzującej oraz prognostycznej) i praktycznych (racjonalizującej, organizatorskiej, technicznej, efektywnościowej, kształcącej oraz popularyzatorskiej)*⁴. Powyższe zabiegi mogą okazać się trudne do zrealizowania. Są jednak niezbędne, gdyż pozwalają na określenie zakresu rozłączności oraz wspólnych obszarów i cech poszczególnych nauk. Ma to kluczowe znaczenie dla wypracowania wniosków stanowiących podstawę rozwiązań formalno-prawnych i organizacyjnych w zakresie doskonalenia metod badań, rozwijania teorii, struktury organizacyjnej, określenia procesu edukacji, w tym programów kształcenia, sylwetki absolwenta, liczby studentów, potrzeb rynku pracy itp.

Wyróżnienie powyższych, charakterystycznych cech jest spełnieniem formalnego wymogu, który pozwala rozpatrywać nowe obszary badań naukowych jako potencjalne nowe dyscypliny lub specjalności naukowe, przy jednoznacznym zróżnicowaniu ich w stosunku do już istniejących.

Identyfikacja nauki o obronności

Wyniki wstępnych rozważań na temat dwóch wyżej wymienionych, nowych dyscyplin naukowych: **nauki o bezpieczeństwie** oraz **nauki o obronności** opublikowano już w 2010 r. W zbiorowej pracy „*Metodologia badań bezpie-*

² *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, (red.) P. Sienkiewicz, AON, Warszawa 2010, s. 32.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

czeństwa narodowego, *Bezpieczeństwo 2010*”, stwierdzono między innymi, że **system wiedzy budowany w dyscyplinie nauki o obronności powinien służyć siłom zbrojnym i innym elementom systemu obronnego, a w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie wszystkim innym podmiotom systemu bezpieczeństwa państwa**⁵. Prawdopodobnie to w tym właśnie opracowaniu po raz pierwszy podjęto próbę określenia tożsamości tych nowych dyscyplin naukowych.

W odniesieniu do będącej obiektem naszych zainteresowań i dalszych rozważań nowo wyłonionej **nauki o obronności**, zaproponowano wówczas, aby obejmowała ona przede wszystkim *problematykę teorii sztuki wojennej i sztuki operacyjnej oraz teoretyczne podstawy systemu obronnego państwa. Badania w tej dziedzinie powinny służyć głównie siłom zbrojnym i zapewnić system wiedzy niezbędny w procesie przygotowania kadr wojskowych oraz rozwoju systemu obronnego państwa*⁶.

Takie zdefiniowanie i wstępne określenie nauki o obronności, stanowić będzie punkt wyjścia do dalszych dociekań i rozważań na temat **ekonomicznych i logistycznych czynników w naukach o obronności**. Przyjęcie powyższego założenia wynika z braku, na tym początkowym etapie naukowej dyskusji, alternatywnych i równocześnie uznanych w świecie nauki określeń dla tej nowo powołanej dyscypliny naukowej. Oczywiście jest, że wraz z ewentualnym wykrystalizowaniem się w przyszłości istotnie odmiennych poglądów na tę sprawę, modyfikacji będą musiały ulec również wszystkie inne pochodne sądy i teorie, w tym te, których próbę przedstawienia podjęto w niniejszym opracowaniu.

Tożsamość tej nowo powołanej dyscypliny naukowej wymaga dopiero określenia, niemniej już na tym początkowym etapie dyskusji, można przypuszczać i zakładać jednoznaczne i wyraźne jej ukierunkowanie na służebną rolę w odniesieniu do **sił zbrojnych wraz z ich osobowym potencjałem**. W ocenie autora tak sformułowana część zakresu zainteresowania nie powinna budzić większych wątpliwości interpretacyjnych. Natomiast, co do służebnej roli badań tej nowej dyscypliny naukowej w odniesieniu do **systemu obronnego państwa**, nasuwają się autorowi wątpliwości. Główne pytanie, jakie się rodzi, brzmi: Jak szeroki powinien być ten zakres zainteresowań? Określenie go jest konieczne, gdyż warunkuje ustalenie i sprecyzowanie, jakie specjalności naukowe powinny, i równocześnie mogą, tworzyć nową dyscyplinę oraz jakie powinny być zakresy problematyki, obszary i przedmioty badań tych specjalności. Odpowiedź na to pytanie wymaga wykazania jego zróżnicowania w stosunku do systemu bezpieczeństwa narodowego i jego obszaru naukowego zainteresowania.

⁵ *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego, Bezpieczeństwo 2010*, (red.) P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, t. 1, AON, Warszawa 2010, s. 14.

⁶ *Ibidem*.

By przybliżyć to zagadnienie, posłużono się określeniem systemu obronnego zawartym w *Strategii Obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, będącej strategią sektorową do *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* i opublikowanej w 2009 roku⁷. W myśl tej strategii **system obronny państwa jest częścią składową systemu bezpieczeństwa narodowego**. Stanowi on: *skoordynowany zbiór elementów kierowania i elementów wykonawczych, a także realizowanych przez nie funkcji i procesów oraz zachodzących między nimi relacji. Tworzą go wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych, odpowiednio do tych zadań zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. Organizacja i funkcjonowanie systemu obronnego państwa oparte są na przepisach prawa powszechnie obowiązującego, a także na postanowieniach wynikających z umów i traktatów międzynarodowych, których Polska jest stroną. Składa się on z trzech podsystemów:*

- *podsystemu kierowania obronnością państwa – utworzonego z organów władzy i administracji publicznej wraz z obsługującymi urządami i niezbędną infrastrukturą oraz organów dowodzenia Sił Zbrojnych RP;*
- *dwóch podsystemów wykonawczych: podsystemu militarnego – utworzonego z Sił Zbrojnych RP oraz podsystemu niemilitarnego – utworzonego ze struktur wykonawczych administracji publicznej, przedsiębiorców oraz innych jednostek organizacyjnych*⁸.

Takie określenie systemu obronnego nie tylko przybliża, lecz wręcz jednoznacznie wskazuje potencjalną przestrzeń badawczą nowo powołanej dyscypliny nauki o obronności oraz wskazuje przestrzenie cząstkowe dla specjalności naukowych w jej obrębie, w tym dla ekonomicznych i logistycznych aspektów obronności.

Wszystkie dotychczas zaprezentowane przemyślenia, zarówno te odnoszące się do aspektów metodologicznych związanych z określaniem tożsamości nowych dziedzin, czy dyscyplin naukowych, jak i te podejmujące próbę określenia tożsamości nauki o obronności były niezbędne, by móc przejść do dalszych rozważań. Powinny one pomóc naświetlić problematykę ekonomicznych i logistycznych czynników w naukach o obronności, a następnie stworzyć warunki do wskazania podmiotów i przestrzeni badawczych dla takich potencjalnych specjalności naukowych jak **ekonomika obrony i logistyka w nauce o obronności**.

⁷ Autor ma świadomość, że możliwe są inne metodologiczne podejścia do problemu, w tym przyjęcie zgoła odmiennego „środka ciężkości” rozważań naukowych. Skoro jednak to nauka ma służyć badaniu określonego bytu, a w naszej rzeczywistości ten byt jest już znany (choć oczywiście może być zmieniony, lub inaczej określony), to pozostaje go przyjąć takim jakim jest i po prostu go badać.

⁸ *Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej – Strategia sektorowa do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 2009, s. 12–13.

Ekonomika obrony w nauce o obronności

Przejęcie do rozważań na temat ekonomiki obrony, jako możliwej specjalności w nowo powołanych naukach o obronności, wymaga przynajmniej podjęcia próby zmierzenia się z ze zbiorem m.in. takich pojęć, jak: ekonomika wojenna, ekonomika wojskowa, ekonomika obrony, ekonomika obronna, ekonomika obronności i ekonomika bezpieczeństwa. Pojęcia te są (lub ze względu na upływ czasu były) w różnym stopniu wzajemnych zależności. Pojawiają się one zarówno w dyskusjach naukowych, jak i opracowaniach normatywnych, a także stanowią elementy strukturalne uczelni i kierunków nauczania przez nie prowadzonych. Dla autora, którego związki z dziedziną nauk ekonomicznych do silnych nie należą, poruszanie się po tym obszarze stanowiło spore wyzwanie. Pomocne okazały się tutaj w szczególności opracowania zbiorowe, przygotowane pod kierunkiem naukowym profesorów W. Stankiewicza i J. Płaczka.

W pierwszym etapie dociekań, konieczne jest wyjaśnienie naukowego aspektu tych pojęć. Zostanie to zrealizowane poprzez identyfikację ekonomiki, w tym wskazanie czym ona jest i jaką rolę odgrywa w badaniach naukowych. **Ekonomika** jest określeniem dla grupy nauk ekonomicznych i jest definiowana w literaturze przedmiotu jako *dyscyplina⁹ szczegółowa stanowiąca część ekonomii stosowanej, która bada zjawiska i prawidłowości ekonomiczne występujące w danym dziale, gałęzi gospodarki narodowej, a także w danej dziedzinie działalności człowieka. Ma ona na celu ustalenie metodami naukowymi efektywnych instrumentów polityki ekonomicznej i zasad gospodarowania w badanej dziedzinie¹⁰*. W myśl tej definicji, ekonomika jest po prostu teorią gospodarowania. Z punktu widzenia rozpatrywanego problemu, istotnym w tej definicji jest przypisanie ekonomice funkcji badawczej, ukierunkowanej na instrumenty ekonomiczne i zasady gospodarowania.

Tak zdefiniowana *ekonomika* stanowić będzie podstawę do dalszych rozważań, które powinny stworzyć warunki do określenia zakresu zainteresowania i przedmiotu badań współczesnej ekonomiki obrony. Wymaga to jednak sięgnięcia do źródeł, z których ta ekonomika bierze swój początek. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że jako pierwsza wśród interesujących nas ekonomik, wyłoniła się **ekonomika wojenna**. Miało to związek z potrzebami badawczymi w obszarze gospodarek wojennych ukształtowanych w czasie pierwszej wojny światowej. Po zakończeniu działań wojen-

⁹ Należy zwrócić uwagę, że w przytaczanych definicjach i różnych stwierdzeniach zawierających takie pojęcia, jak: **obszar wiedzy, dziedzina, dyscyplina i specjalność naukowa**, ich rozumienie i systematyka jest zgodna ze stanem prawnym obowiązującym wówczas, kiedy opracowania te powstawały. Nie umniejsza to wartości merytorycznej samych wywodów i twierdzeń. Jednak należy o tym pamiętać i brać pod uwagę przy wyciąganiu wniosków oraz w trakcie naukowych dyskusji.

¹⁰ *Zarys ekonomiki bezpieczeństwa*, (red.) J. Płaczek, AON, Warszawa 2009, s. 13.

nych, wraz z nastaniem okresu pokoju, nastąpiło przeniesienie ciężaru zainteresowania z problematyki wojenno-gospodarczej na problemy gospodarczo-obronne. W wyniku powyższego, nastąpiło równoczesne przewartościowanie i poszerzenie obszarów zainteresowania ekonomiki wojennej. Skutkiem tych zdarzeń było wyłonienie się w sposób ewolucyjny nowej wówczas nauki, jaką okazała się **ekonomika obrony**, badająca już całe spektrum problematyki gospodarki obronnej. Ta właśnie nauka, zarówno w swojej pierwotnej, jak i nam współczesnej postaci, stanowi główny obiekt naszych dalszych rozważań.

W związku z tym, że ekonomika obrony stała się wtedy nauką o szerokim zakresie zainteresowań, to ze względu na specyficzne potrzeby sił zbrojnych, ukształtowała się kolejna nauka, jaką była **ekonomika wojskowa**. Podkreślano wówczas potrzebę utrzymania i istotę odrębności badań ekonomiki wojskowej w stosunku do funkcjonującej już wcześniej ekonomiki obronnej. Głównym wątkiem dyskusji było wykazanie istnienia specyficznego, wyodrębnionego przedmiotu badań, jakim była gospodarka wojskowa (sił zbrojnych) ze wszystkimi jej specyficznymi aspektami. W obronie ekonomiki wojskowej, jako samodzielnej specjalności naukowej obejmującej wszystkie fazy procesu gospodarowania w wojsku, toczono na przełomie ubiegłego wieku wiele dyskusji. Jej odrębność oraz zasadność istnienia jako nauki wykazywali między innymi W. Stankiewicz, J. Płaczek i S. Kurek¹¹. Prawdopodobnie nie tyle ze względów merytorycznych, ale potrzeb instytucjonalnych i organizacyjnych, ta potrzebna siłom zbrojnym nauka nie rozwinęła się jako w pełni samodzielna. Być może ustąpiła miejsca, coraz śmieiej wkraczającemu od połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku do polskiej myśli ekonomicznej i wojskowej, a także do struktur organizacyjnych sił zbrojnych, nowemu wówczas, jeszcze nie ukształtowanemu bytowi, jakim była logistyka.

Przedstawione metodologiczne i historyczne uwarunkowania, w jakich ukształtowała się ekonomika obrony, pozwalają w kolejnym etapie rozważań na jej zdefiniowanie oraz identyfikację przedmiotu i obszaru jej badań. W. Stankiewicz, określił **ekonomikę obrony** jako *dyscyplinę naukową poszukującą prawidłowości rządzących gospodarką obronną*¹². Powyższa definicja, pomimo upływu lat i toczonych wokół niej dyskusji naukowych, zachowała swoją aktualność do czasów współczesnych. Nieco bardziej rozbudowana jej wersja stwierdza, że **ekonomika obrony** to – *szczegółowa nauka ekonomii, zajmująca się odzwierciedlaniem i uogólnianiem więzi między zjawiskami obrony państwa i gospodarki narodowej. Poszukuje i bada prawidłowości rządzące gospodarką obronną z punktu widzenia po-*

¹¹ *Ekonomika wojskowa i logistyka wojskowa – podobieństwa i różnice*. Materiały z sympozjum, (red.) M. Sułek, J. Płaczek, AON, Warszawa 1998, s. 43–55.

¹² *Ekonomika obrony*, (red.) W. Stankiewicz, AON, Warszawa 1994, s. 20.

trzeb obronnych i możliwości ich zaspokajania, bada decyzje gospodarcze dotyczące alokacji zasobów obronnych¹³.

Wobec tak zasadniczo zgodnego sposobu zdefiniowania ekonomiki obrony, nie wystąpiły już istotne problemy z jednoznacznym określeniem jej przedmiotu badań (autor nie natrafił w literaturze na żadne ślady świadczące by było inaczej). Jako przedmiot badań tej nauki, W. Stankiewicz wskazał *gospodarkę obronną w jej różnych typach, odpowiadającą tej części gospodarki narodowej, która zaspakaja potrzeby systemu obrony państwa stosownie do stanów napięcia i zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*¹⁴. J. Płaczek zdefiniował jej przedmiot badań w sposób jeszcze bardziej uproszczony, ale w pełni oddający sedno sprawy, stwierdzając wprost, że *przedmiotem badań dla ekonomiki obrony jest gospodarka obronna*¹⁵.

Wprowadzone w tych definicjach pojęcie *gospodarki obronnej*, jako przedmiotu badań ekonomiki obrony, wymaga kolejnych wyjaśnień. Cytowany już W. Stankiewicz, **gospodarkę obronną** definiuje w skrócie, jako *gospodarkę narodową rozpatrywaną z punktu widzenia potrzeb obronnych państwa*¹⁶, lub w formie nieco bardziej rozwiniętej, jako *tę część gospodarki narodowej, która zaspakaja potrzeby systemu obronnego państwa stosownie do stanów napięć i zagrożenia bezpieczeństwa państwa*¹⁷.

Tak określony przedmiot badań pozwolił na sprecyzowanie **obszaru badań**, który stanowią następujące elementy współtworzące gospodarkę obronną:

- *Przemysł obronny, w którym wyróżnia się przemysł wytwarzający środki walki – nazywany przemysłem zbrojeniowym, przemysł wytwarzający środki produkcji na potrzeby sektora militarnego, przemysł wytwarzający środki spożycia na potrzeby sektora militarnego oraz przemysł wytwarzający pozostałe zaopatrzenie sił zbrojnych.*
- *Infrastruktura gospodarczo-obronna, którą tworzą urządzenia i instytucje warunkujące skuteczność działania systemu obronnego państwa.*
- *Rezerwy gospodarczo-obronne: tworzą je zasoby będące w dyspozycji państwa, które mogą być wykorzystane do realizacji ściśle określonych celów. Obejmują one rezerwy materiałowe, osobowe, mocy produkcyjnych, przewozowe i finansowe.*
- *Postęp naukowo-techniczny w sferze gospodarki obronnej*¹⁸.

¹³ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002, s. 33.

¹⁴ *Ekonomika obrony...*, op. cit., s. 19.

¹⁵ J. Płaczek, *Obrona ekonomiki wojskowej jako dyscypliny naukowej*, [w:] *Ekonomika wojskowa...*, op. cit., s. 46.

¹⁶ *Ekonomika obrony...*, op. cit., s. 17.

¹⁷ *Ibidem*, s. 33.

¹⁸ *Wybrane problemy ekonomiki bezpieczeństwa*, (red.) Z. Stachowiak, J. Płaczek, AON, Warszawa 2002, s. 18.

Kolejnymi wskazanymi, potencjalnymi obszarami badań są: *potencjał obronno-gospodarczy, wydatki obronne, handel bronią, konwersja przemysłu obronnego, bezpieczeństwo ekonomiczne, proces mobilizacji gospodarczej, gospodarka żywnościowa oraz system gospodarki wojennej*¹⁹.

Przedstawiona wówczas (na przełomie wieków) charakterystyka ekonomiki obrony nie uległa zasadniczej modyfikacji i nie doczekała się również istotnych nowych opracowań metodologicznych przez kolejnych około dziesięciu lat, aż do roku 2009. Opracowana wówczas siłami Instytutu Logistyki Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej pod kierunkiem J. Płaczką i wydana w 2009 roku zbiorowa praca 27 współautorów. „Zarys ekonomiki bezpieczeństwa” prezentuje główne wątki obronno-ekonomiczne mieszczące się w obszarze ekonomiki bezpieczeństwa. Wśród poruszanych problemów są między innymi: związki między obroną a gospodarką, wykorzystanie zasobów na rzecz obronności, modelowanie i pomiar potencjału gospodarczo-obronnego, rynek uzbrojenia, bezpieczeństwo ekonomiczne, żywnościowe, ekologiczne, energetyczne i informatyczne, infrastruktura techniczna na rzecz obronności, wydatki i rachunek ekonomiczny w wojsku, a także zagadnienia wynikające z członkostwa Polski w NATO²⁰.

Ekonomika bezpieczeństwa została w tym opracowaniu zdefiniowana jako *szczegółowa dyscyplina naukowa, która bada zasady, formy i metody przygotowania i funkcjonowania gospodarki gotowej do spełnienia zadań z zakresu bezpieczeństwa*²¹. Jako przedmiot jej zainteresowania wskazane zostały *prawidłowości zachodzące w procesie budowy i funkcjonowania gospodarki zorientowanej na kształtowanie bezpieczeństwa w trzech różnych stanach państwa: pokoju, kryzysu i wojny*²². W myśl tych definicji, nie jest ona utożsamiana wprost z dotychczasowym (funkcjonującym na przełomie wieków) pojmowaniem ekonomiki obrony. Stwierdza się jednak, że jest jej ewolucyjnym rozwinięciem będącym skutkiem zmian polityczno-ustrojowych. Zmiany te przyniosły ze sobą między innymi redukcje budżetów obronnych oraz obniżenie potencjału technicznego i osobowego sił zbrojnych w Europie. Nastąpiło wówczas istotne przewartościowanie potrzeb badawczych, ukierunkowanych dotychczas głównie na aspekty przygotowań obronnych, na aspekty szerszej pojmowanego bezpieczeństwa we wszystkich stanach państwa: pokoju, kryzysu i wojny.

Współczesne badania nad istotą ekonomiki obrony wskazują, że nie jest ona tożsama z ekonomiką bezpieczeństwa. Stanowi natomiast jeden z trzech głównych nurtów badań nad nią. Dwa naukowo zagospodarowane już nurty badań ekonomiki bezpieczeństwa to:

¹⁹ *Ekonomika obrony...*, op. cit., s. 317–320.

²⁰ *Zarys ekonomiki...*, op. cit., s. 5–9.

²¹ *Ibidem*, s. 13.

²² *Ibidem*.

- *nurt wywodzący się z ekonomiki wojennej i obejmujący między innymi takie zagadnienia, jak: wojenna alokacja²³ zasobów, zasoby ludzkie w gospodarce wojennej, wojenna polityka surowcowa, przemysł w okresie wojny, wojenna polityka rolna, wojenna dystrybucja i konsumpcja, teoria finansów wojennych, ekonomiczne problemy koalicji w czasie wojny;*

- *nurt obejmujący dociekania ekonomicznych zagrożeń pozamilitarnych i obejmujący taką problematykę, jak: organizacja i funkcjonowanie organów państwa w okresie kryzysu, asortyment i urzutowanie rezerw państwowych, koszty funkcjonowania systemu reagowania kryzysowego w państwie²⁴.*

Wobec powyższego, zasadne wydaje się, by współczesna ekonomika obrony, skupiała się zarówno na jej dotychczasowych, wcześniej już zdefiniowanych obszarach tematycznych, jak i nowych, wynikających z dynamiki sytuacji politycznej i gospodarczej, zarówno w kraju, jak i na świecie – taka przestrzeń badawcza mogłaby stanowić równocześnie trzeci nurt badań współczesnej ekonomiki bezpieczeństwa.

W ramach dotychczasowych obszarów zainteresowania ekonomiki obrony wymienia się m.in.: *potencjał gospodarczo-obronny, mobilizację gospodarczą, kierowanie gospodarką obronną, zadania przemysłu zbrojeniowego, rolę rezerw strategicznych, finansowanie obronności, powiązanie planowania przestrzennego z obronnością, sposoby kształtowania bezpieczeństwa energetycznego i żywnościowego, rolę rachunku ekonomicznego w podejmowaniu decyzji gospodarczo-obronnych²⁵*. Zwracano również uwagę na takie kluczowe dla sił zbrojnych zagadnienia, jak: *utrzymanie, szkolenie i wyposażanie sił zbrojnych oraz budowanie obiektów wojskowych²⁶*. To ostatnia grupa zagadnień wraz z ich szczegółowym rozwinięciem, ma istotne znaczenie nie tylko dla sił zbrojnych, lecz przede wszystkim dla trudnych, merytorycznych dyskusji o wspólnych obszarach badań naukowych ekonomiki obrony i logistyki wojskowej.

Do nowych obszarów problematyki, które powinna objąć ekonomika obrony, można zaliczyć: *podział obciążeń obronnych w ramach sojuszu, system kierowania zasobami obronnymi w czasie kryzysu, współpracę cywilno-wojskową w zakresie wypełniania zadań państwa gospodarza, ekonomiczne problemy misji pokojowych, ekonomiczno-techniczne warunki wsparcia sił w sytuacjach kryzysowych, społeczno-ekonomiczne koszty konwersji przemysłu zbrojeniowego, ekonomikę rozbrojenia, rekonwersję personelu sił zbrojnych²⁷*.

²³ Alokacja – przeznaczanie, rozdział środków i zasobów na różne cele, [w:] *Uniwersalny słownik języka polskiego*, (red.) S. Dubisz, t. 1, A-G, Wyd. PWN, Warszawa 2003, s. 57.

²⁴ *Zarys ekonomiki...*, op. cit., s. 18.

²⁵ *Ibidem*, s. 12–14.

²⁶ L. Urbański, *System gospodarki obronnej RP*, [w:] *Ekonomika obrony...*, op. cit., s. 35.

²⁷ *Zarys ekonomiki...*, op. cit., s. 18.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ekonomika obrony powinna, wręcz musi, być nauką interdyscyplinarną, o bardzo szerokim, ale równocześnie sprecyzowanym zakresie zainteresowań badawczych. Zakres przestrzeni badań ekonomiki obrony nie jest, na gruncie przytoczonych dowodów i wywodów, w pełni tożsamy z przestrzenią przynależną ekonomice bezpieczeństwa. Należy jednak uwzględnić fakt, że kluczowe określenia, charakterystyka oraz zasadniczy zakres zainteresowania ekonomiki obrony, które stanowiły punkt wyjścia do dalszych dociekań, są w dużej mierze efektem rozważań i dyskusji naukowych toczonych na przełomie wieków (z reguły ponad 10 lat temu). Wobec powyższego, być może nie jest błędem przyjęcie stanowiska, że pojęcie, charakterystyka i rozumienie istoty współczesnej ekonomiki obrony, z jej poszerzonym o nowe obszary spektrum badań, w wysokim stopniu odpowiadają temu, co odnajdujemy w ekonomice bezpieczeństwa. Można spotkać się nawet ze stanowiskiem, w myśl którego ekonomika bezpieczeństwa jest po prostu ewolucyjnym rozwinięciem ekonomiki obrony²⁸.

Wszystkie dotychczas przedstawione analizy i wnioski z nich wypływające, jednoznacznie wskazują na silne i trwałe związki i zależności szerokiego spektrum problematyki ekonomicznej z problematyką obronności. Teorie i rozwiązania, proponowane przez zaprezentowane ekonomiki, zawsze służyły, służą i powinny służyć rozwojowi systemu obronnego, a równocześnie powinny one czerpać z tego systemu inspiracje do poszukiwania twórczych rozwiązań i bodźce do dalszego swojego rozwoju.

Na gruncie dotychczasowych przemyśleń można rozważyć możliwość umiejscowienia ekonomiki obrony w kształcie odpowiadającym współczesnemu, bardzo już szerokiemu zakresowi zainteresowania, w dyscyplinie naukowej – nauka o obronności. Wymaga to jednak dostosowania zakresu problematyki badawczej do takiego, który będzie zgodny z tym, jaki zostanie ustalony i przyjęty dla nauki obronności. Niewątpliwie powinien się on zawierać głównie w obszarze wynikającym ze zdefiniowanego już systemu obronnego państwa, w tym potrzeb jego sił zbrojnych. Pozostanie problem, gdzie w nowej strukturze nauki polskiej, umiejscowić tę część problematyki ekonomiki bezpieczeństwa, która będzie wychodziła poza obszar odpowiedzialności i zainteresowania nauki o obronności. Co zrobić z częścią dorobku naukowego, jaki wypracowano w toku badań prowadzonych w ramach ekonomiki bezpieczeństwa, a który będzie wykraczał poza ramy problematyki obronności? Jak dokonać podziału instytucjonalnego ośrodków naukowych oraz osobowego potencjału naukowego, by nie utracić tego, co już w tej dziedzinie osiągnięto?

Istnieje również odmienne rozwiązanie, którego istotą jest umiejscowienie specjalności naukowej ekonomiki obrony w nauce o obronności z szer-

²⁸ Por. *Zarys ekonomiki...*, op. cit., s. 12.

szym, niż normalnie przysługującym jej zakresem problematyki badawczej. Zakres ten odpowiadałby zasadniczo zakresowi ekonomiki bezpieczeństwa. Takie rozwiązanie prawdopodobnie nie niesie ze sobą istotnych komplikacji poza wymogiem zaakceptowania faktu, że ekonomika obrony będzie musiała poszerzyć swój standardowy obszar zainteresowań. Pozostanie oczywiście jeszcze dylemat, czy taką ekonomikę powinno się wówczas nazywać jeszcze ekonomiką obrony czy może już bezpieczeństwa.

Logistyka w nauce o obronności

Przechodząc na grunt logistycznych czynników warunkujących nauki o obronności, już na wstępie należy stwierdzić, że logistyka pomimo stosunkowo krótkiego horyzontu czasowego, znalazła swoje trwałe miejsce zarówno w teorii myśli naukowej, jak i praktyce wszelkich form aktywności związanych z działalnością gospodarczą. W jej obrębie prowadzone są badania naukowe, posiada swój język, a także rozwija swoje teorie. Pomimo tego, z formalnego punktu widzenia, nie jest jeszcze uznawana za naukę.

Z uwagi na ewolucyjny i interdyscyplinarny charakter logistyki, praktycznie nie ma możliwości jej jednoznacznego zdefiniowania. Literatura przedmiotu przywołuje już dziesiątki różnych definicji logistyki i w najlepszym przypadku można tylko podejmować próby uogólniania różnych poglądów, wśród których zauważa się zasadnicze dwa nurty. W ramach jednego z nich podkreśla się jej praktyczne aspekty i wtedy logistyka definiowana jest często jako *proces zarządzania całym łańcuchem dostaw*. Pojęcie „łańcucha dostaw” jest rozumiane jako *działalność związana z przepływem produktów i usług – od jego oryginalnego źródła, poprzez wszystkie formy pośrednie, aż do postaci, w której produkty i usługi są konsumowane przez ostatecznego klienta*²⁹.

W ramach drugiego nurtu zwraca się uwagę zarówno na teoretyczny, jak i praktyczny aspekt logistyki. Próbę podsumowania poglądów w ramach tego nurtu podjął między innymi K. Ficoń, który stwierdza, że *logistyka jako teoria i praktyka fizycznych przepływów materiałów, towarów i usług oraz towarzyszącej im informacji – znajduje się w ciągłym rozwoju*. Zauważa ponadto, że *mnogość i różnorodność spotykanych w literaturze definicji i interpretacji pojęcia logistyka świadczy z jednej strony o złożoności badanych procesów i zjawisk, z drugiej jest atrybutem jej naukowości, której oznaką jest systematyka, klasyfikacja i formułowanie hipotez i definicji*³⁰. Po przeprowadzonej przez niego analizie kilkudziesięciu definicji logistyki wysnuł wniosek, w myśl którego logistyka jako wielowymiarowy byt jest:

²⁹ *Kompendium wiedzy o logistyce*, (red.) E. Gołemska, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 18.

³⁰ K. Ficoń, *Logistyka ekonomiczna, Procesy logistyczne*, Wyd. BEL Studio, Warszawa 2008, s. 23.

- naukową dyscypliną ekonomiczną o zarządzaniu procesami przepływu surowców, materiałów, produktów i usług między różnymi podmiotami gospodarczymi;
- narzędziem praktycznego sterowania złożonymi procesami zaopatrzenia, produkcji i dystrybucji w zakresie organizacji skupu i sprzedaży towarów i usług;
- rozwiązaniem systemowym bazującym na integracji przepływów fizycznych towarów i usług ze strumieniami informacyjnymi warunkującymi te przepływy³¹.

Współzależność teoretycznej i praktycznej strony logistyki zawarł w stwierdzeniu, że *logistyka powinna być zdolna do udzielenia wyczerpującej (naukowo uzasadnionej) odpowiedzi na ciąg kilku praktycznych pytań: co?, komu?, gdzie?, kiedy?, ile?, jak?*³²

Ujęcie logistyki, w którym podkreśla się zarówno teoretyczny, jak i praktyczny jej aspekt, zostało implementowane na grunt sił zbrojnych pod postacią logistyki wojskowej. Zgodnie z ustaleniami przyjętymi w NATO („NATO Principles and Policies for Logistics” MC 319/2), ale również w Siłach Zbrojnych RP, **logistyka wojskowa** jest definiowana jako nauka: *o planowaniu, przygotowaniu i użyciu uzbrojenia i sprzętu wojskowego, środków materiałowych, świadczeń i usług w celu utrzymania wojsk w odpowiedniej gotowości bojowej w kraju oraz wsparcia logistycznego wojsk poza jego granicami. W najbardziej zwięzłym znaczeniu są to te aspekty działalności wojskowej, które dotyczą: projektowania i rozwoju, pozyskiwania, przechowywania, przemieszczenia, dystrybucji, utrzymania i eksploatacji, ewakuacji i pozbywania się uzbrojenia i sprzętu wojskowego oraz środków bojowych i materiałowych; transportu stanów osobowych (transport osobowy); pozyskiwania lub budowy, utrzymania, użytkowania i pozbywania się obiektów; pozyskiwania i świadczenia usług oraz zabezpieczenia medycznego*³³.

Podobnie jak na cywilnym gruncie, również w odniesieniu do sfery wojskowej, logistyka wojskowa jest w różny sposób definiowana i rozumiana. Jedną z najczęściej przytaczanych w literaturze jest definicja logistyki wojskowej zaproponowana przez M Wasylko. Definiuje on logistykę wojskową jako *interdyscyplinarną dyscyplinę wiedzy, która wykorzystując dorobek nauki, a zwłaszcza sztuki wojennej, nauk ekonomicznych, technicznych i innych, oraz potencjał ekonomiczny państwa tworzy podstawy materialne konieczne do osiągnięcia i utrzymania określonego poziomu zdolności i gotowości wojsk oraz życia i służby społeczności wojskowej, a także zapewnia warunki do optymalnego gospodarowania przydzielonymi do dys-*

³¹ Ibidem, s. 21.

³² Ibidem, s. 30.

³³ *Doktryna logistyczna Sił Zbrojnych RP DD/4*, Warszawa 2004, s. 11.

pozycji sił zbrojnych zasobami w okresie pokoju oraz na wypadek ewentualnej wojny³⁴.

Istotą tak rozumianej logistyki wojskowej jest *dostarczanie rozwiązań teoretycznych sprzyjających zapewnieniu wojskom wysokiej skuteczności dostaw zaopatrzenia oraz świadczenia usług specjalistycznych i gospodarczo-bytowych*³⁵. Natomiast w sensie praktycznym, logistyka wojskowa zajmuje się *fragmentem gospodarki sił zbrojnych, związanym zwłaszcza z procesami zaopatrywania, transportu, eksploatacji i hospitalizacji, traktując priorytetowo zagadnienia gospodarki polowej*³⁶.

Takie zdefiniowanie oraz określenie istoty i praktycznego aspektu logistyki wojskowej pozwala na wskazanie jej przedmiotu badań naukowych, który w najbardziej zwięzły sposób ujął S. Smyk stwierdzając, że przedmiotem tym są: *procesy dostaw zaopatrzeniowych, transportowe oraz usługowe*³⁷.

Z uwagi na swój interdyscyplinarny charakter, bardzo szeroki zakres zainteresowania oraz rozległy obszar problematyki badawczej, logistyka wojskowa, zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i praktycznym, utrzymuje związki i czerpie z osiągnięć wielu innych nauk. Biorąc pod uwagę jej ścisłe koligacje z gospodarką wojskową, kluczowe dla niej są związki z naukami ekonomicznymi, w tym przede wszystkim ekonomiką obrony. Istotne powiązania występują również w obszarze takich nauk społecznych, jak: finanse, prawo, o zarządzaniu i ekologia. Z uwagi zaś na potrzebę zajmowania się skomplikowanymi systemami uzbrojenia, logistyka wojskowa czerpie inspiracje i rozwiązania z dziedziny nauk technicznych, w tym przede wszystkim takiej dyscypliny, jak transport. Konieczność zabezpieczania dużych stanów osobowych w specyficznych warunkach działania (polowych, a także poza granicami kraju), wymusza korzystanie również z rozwiązań nauk medycznych oraz weterynaryjnych.

Takie szerokie powiązania współczesnej logistyki wojskowej z innymi naukami oraz rozległość obszaru badawczego pozwalają przychylić się do stwierdzenia K. Ficoń, który zauważa, że *następuje pogłębienie się więzi między logistyką wojskową, a równocześnie logistyką cywilną. Dlatego w skali strategicznej mówi się dziś o logistyce obronnej, jako logistyce całego systemu obronnego państwa*³⁸. Czy to, co już przedstawiono, wystarczy i uprawnia do wyłonienia logistyki obronnej? Być może jeszcze nie. Niemniej można stwierdzić, że logistyka jest użyteczna dla systemu obron-

³⁴ K. Ficoń, *Logistyka operacyjna na przykładzie resortu obrony narodowej*, Wyd. BEL Studio, Warszawa 2004, s. 48.

³⁵ E. Nowak, *Logistyka wojskowa – zarys teorii*, AON, Warszawa 2000, s. 11.

³⁶ W. Stankiewicz, *Kilka uwag o relacjach ekonomiki wojskowej i logistyki*, [w:] *Ekonomika wojskowa...*, op. cit., s. 53.

³⁷ S. Smyk, *Outsourcing usług w systemie logistycznym Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON”, dodatek, AON, Warszawa 2011, s. 28.

³⁸ K. Ficoń, *Logistyka operacyjna...*, op. cit., s. 36.

nego, w tym niezbędna dla jego sił zbrojnych. Teorie i wnioski wyływające z jej badań są przydatne zarówno na centralnych szczeblach planowania, organizowania i kierowania elementami systemu obronnego, jak i na najniższym szczeblu organizacyjnym, np. w odniesieniu do sił zbrojnych na szczeblu taktycznym.

Wnioski

Analiza zaprezentowanych unormowań prawnych, stanowisk oraz poglądów naukowych pozwala na wysunięcie głównego wniosku niniejszych rozważań, który zmierza do stwierdzenia, że zarówno ekonomika obrony, jak i logistyka, a w tym logistyka wojskowa, są nieodzownymi elementami składowymi nauki o obronności. Poprzez rozwijanie swoich teorii oraz zapewnianie praktycznych rozwiązań, spełniają służebną rolę w odniesieniu do systemu obronnego państwa.

Należy przy tym zauważyć, że przedstawione przedmioty oraz obszary badań specjalności naukowych ekonomiki obrony i logistyki są specyficzne dla każdej z nich. Jednak w rozważaniach o wzajemnych relacjach ww. nauk należy podkreślić, że pomimo istnienia istotnych różnic na tej płaszczyźnie, można wskazać również obszary ich wspólnych zainteresowań. Do wspólnych obszarów badań ekonomiki obrony oraz logistyki wojskowej zalicza się m.in. *zagadnienia potencjału (możliwości wykonania pewnych zadań) i mobilizacji (przekształcenia możliwości w siłę sprawczą), a także problemy procesów zaopatrywania, transportu i eksploatacji, a przede wszystkim sprawy kierowania i zarządzania*³⁹.

W. Stankiewicz, na fali toczonej pod koniec lat dziewięćdziesiątych dyskusji na temat relacji ekonomiki obrony, ekonomiki wojskowej oraz logistyki wojskowej stwierdził, że *zarówno ekonomika wojskowa (poprzedniczka ekonomiki obrony), jak i logistyka wojskowa są powiązane przede wszystkim z siłami zbrojnymi, a w badaniach dominują punkt widzenia wojskowych i interesy instytucjonalne sił zbrojnych*. Równocześnie, uwzględniając ten sam aspekt problemu, przypomniał, że *ekonomika obrony ma powiązania szersze, które obejmują także relacje z przemysłem zbrojeniowym i prawie wszystkimi działami gospodarki narodowej decydującymi o potencjale obronno-ekonomicznym państwa*⁴⁰. Badania w tej specjalności powinny mieć mieszany, cywilno-wojskowy charakter.

³⁹ W. Stankiewicz, *Kilka uwag...*, op. cit., [w:] *Ekonomika wojskowa...*, op. cit., s. 54.

⁴⁰ Ibidem, s. 52–53.

ECONOMIC AND LOGISTIC DETERMINANTS OF DEFENCE SCIENCES

Abstract. The article presents characteristics and identification of research areas and subject matters of newly created defence science and its scientific specialities such as defence economics and logistics. These considerations are supported with the presentation of methodological determinants connected with the emergence and identification of a particular discipline or scientific speciality. The key issue for the problems under discussion is the identification of defence science to be connected with the defence system, which is its main object of research. In reference to economic and logical aspects in defence science, new trends in its research are presented, as well as conclusions that aim at identifying and showing the research subject matters and areas of defence economics and logistics within defence science. An attempt has also been made to draw conclusions useful to improve formal, legal and organizational solutions in the research area within the disciplines and scientific specialities under consideration.